

باش تورکستان

تورکستانک ملی فوربولوشی اورجود کوره شیمی آبلق مجوعه
باش محوری: چوقای اوغلی مصطفی

1933نجی ییلاق ده قیلمه
مدان چیقا باشلانغان
آبریل (ایسان) 1933 | سانه 41

بوساندا:

- 1 - جیران
 - 2 - تورکستان «باشچایلیق» حرکتی دورنمدن بر خاطره میرزا عزیز
 - 3 - غاسیرالی اسماعیل بیگ («ترجمان» ک چیقیشغا 50 ییل تولدوی مناسبتیه)
 - 4 - نورامس اوغلی آزموغان ناطلی
 - 5 - یورمغانی مستقیمسی (II)
 - 6 - تورکستانک مسجد وه مدرسه لاری حاللدان
 - 7 - یارالی آرسلان (شعر)
 - 8 - نورکیده
 - 9 - ساویت اتحادندا آتیلق
 - 10 - ساویت حکومتی وه اینکلتهره
 - 11 - فرانسوز مهندستهری روسیه دن کیری چاپیریلاندا لار
 - 12 - نیه داش مطبوعاندا
 - 13 - شیرلر
- باش مقاله
باش تورکستانلی
تیمور اوغلی
چوقای اوغلی مصطفی
(مشهد محریزدهن)
مدان

Yach Turkestan

Mars 1933

(Le jeune Turkestan)

No. 40

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

بولیمزغا توغرو کیلیگن بوتون بازولار اوچون مجوعه مزنگ یینلیری
آچقندر. باشماغان بازولار قایتارلماس.

آبونه شرطله ری:

ییللغی 4 دولار، آلتی آیلغی 2 1/4 دولار، اوج آیلغی 1 1/2 دولار

استانبولداغی تورکستان تورک که نجلهر برلگی

1933نجی ییل اوچون گوزهل بر تقویم

چیقارمئدر. تقویم تورکستان ملی بایراغی، ابن سینا وه نوایی رسم
له ریله ییزمگن. اسغری فیانی 50 غروددر. بو تقویمک کیلیسی
برلک فائده سیغا صرف ایتمهجه گدهن حمیدلی دوست وه یوزنداشلار
دیمرنک آرتقجا قوشومجا لاری شکرانله قبول قیلینیر. آدرهس:

Türküstan Türk Gençler Birliği
Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40
Istanbul — Turquie

مجوعه مزگه تییشلی هار نورلو بوللانلار اوچون آدرهس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

لوندوندا تور كستان حقنله بر معروضه

لوندون «بين الملل مسئله» اينستيتوسى «لك تفرافله بولغان دعوى اوزد بيه» «باش تور كستان» باش محررى وه تور كستان مى بيرلگى آورويا و كيلي چوقاي اوغلى مصطفى بك 23 نچى مارتدا لوندوندا «ادوب» او يرده 27 نچى مارتدا «بين الملل مسئله» اينستيتوسى «نه» «Royal Institute of International Affairs» «ساويت اتقاي» وه شرقى تور كستان «موضوعنده» 29 نچى مارتدا «اورتا آسيا جمعيتى» «نه» («Royal Central Asian Society») «تور كستاندا 15» يىل بولسه ويك ديكتاتوراسى يگوللهرى «حقندا ايكي معروضه اوغور» ديلار. «تسب» و كيلينك لوندوندا اوغور ديني هر ايكي معروضه ده بويوك موفيت قازاندى. مصطفى بكك «تور كستاندا اون ييش يىل بولك ويك ديكتاتوراسى يگوللهرى» «حقداش معروضه» «اورتا آسيا جمعيتى» مجموعه سنده بايلىب چيقا جاقدر.

مصطفى بك تور كستان حقداش معروضه باشلامدان اول ايكي چارلق روسيه ينك مملكت مزده بوروتكهن سياستى حقدا قيسقا بر معلومات برب اوندى. ايكي روسيه ينك تور كستاندا «سپ» سى وه مدنى خيرلى ايشلر «فيلعالمى» حقدا روسلار تامانيدان اينگيلز لهر آراسندا ناز قانلقان بالغان وه ياگليش خورلارنى داغينماق ايچين بونداي بر معلومات برب اونوشكه لزوم كورولش. بر چارلق روسيه ينك تور كستاندا نيه فيلعاللمى تور كستانلى اوغور. چيلار يمزغا معلوم بولماقلا برابر يز «تسب» و كيلينك روسيه سياستى حقداش يانائيك بر قسمنى «باش تور كستان» ملك كيله جهك ساتدا لوندون «اورتا آسيا جمعيتى» نده كى معروضه سنده سوبله نكهن شكند باساجاقمز.

باش تور كستان

تور كستانك مى فورنولوشى اورجه كوره شوچى آبلن مجرعه
باش محررى: چوقاي اوغلى مصطفى

1929 نچى يىلك ده قارم —
ندان چيقا باشلان

ساره 41

آبريل (يسان) 1933

بحران

جهان بحرانى بارغان سارى نيره نله شه كده بد. اقتصادى بحران. مالى بحران. تورلو ملكلهر ده تورلو نوسده يوز بيره باقان سياستى بحران. بين الملل مناسبانداش اعتماد بحرانى وه بولار نك بارچاسندان دا اوستدا — اخلاق بحرانى.

سياستى بحران آيتقا بويوك جهان اوروشندان ينگيليب چيققان ملكلهر ده قاتيع نوبولماقدا ايسه، اقتصادى وه مالى بحرانلارنى بوتون ملكلهر، ديره لك، عيني درجه ده كيجير ديلهر وه كيجير. مه كده لهر. بويوك جهان اوروشنده ينگيب چيققان، دويانك ايگ كوچلو دوللهرى سانالغان اينكلنهره ايله آمريكا جهان اقتصادى بحرانى بر نچى كه لده كيجيره باشلا ديلار، ديسه ك ياگليشقان بولمايمز. اينكلنهره آرتق كويك بوللاردان بهرى ايشير لكه دن فيند. لماقدادا، او يرده كى ايشلر لهر سانى ايكي ياريم ميلوندان توبهن

نوشه‌ی نورادر. اوزمدهده بوتون دونيا تجارتيك اوجدمدن ايكي
(2) حصه‌ي يوروتولوب كيلگهن اينگليز ليراسينك قورسي بوشان
ير ياديم ييل ايلگه‌دي اوز نورمال قيمتينك اوجدمدن يريني يوقاندي.
بويوك محاربه‌دهن سوڭ، ديه‌رلك، بوتون دونيا كه حكمني يوره
كوزه باشلاخان ايگه مقتدر دولت سالغان شمالي آمريقادا ايه
ايشرلر ساني اون ميلليوندان دا آرتماقدادر. بين المللي آقچا سالغان
آمريقا دوللاري كچه‌گه، اونگهن مارت آيتدا، ير نيجه كون
بورسه (برزه) لهرده قيد ايشله‌ي قالدې. آمريقا دوللارينك ير نيجه
كون ايچين هم بولسا قيمتمدن نوشه‌سي، هم آمريقا قدرتيها
همده آمريقا باقا سيستمگه بولغان ايشانچي آچاقته سارسيدې.
آلبانداغى بحران ناسيونال سوسياليست (ملى سوسياليست) اقل
يتي پارادى. آدولف هيتلر باشدا اولاق اوزره، ناسيونال سوسي
ليست فرقمينك حكومت باشغا كيليشي اوز اهميتي جهتمدن آلمان
چيگه‌لهريني ده آشوب كيتگهن ير حادته‌در. آوروپادا آلمانينك
زولى او قادار مهمدر كه، ير قانچا مسئله‌لهرنگه ييشيليش نوسى
اونك تيشقى سياست باشغا (استقامته) باغليدېر، ديه‌ك اولغايتوب
سويله‌گهن بولمايمز. وهرساي صلح معاهده‌سي وه اونگه به‌گيدن
يكشيريلمه‌سي مسئله‌سي شوچاقدا بوتون ئلكته‌لر سېلى دائره‌لهرنده
اك قيرغين مذاكره‌لهر موضوعى بولوب نورادر. وهرساي صلح معار
هده‌سېك به‌گيدن يكشيريليشينك قانداي نتيجه‌لر يره آلاچاغيني
نصور ايتيه يلمه‌ك ايچين اولالا او صلح معاهده‌سېك اوروشدان سوڭمو
آوروپا ايچين يمه ديه‌ك بولغانيني يلمه‌ك لازمدر. وهرساي صلح معار
هده‌سي — اوروشدان سوڭمو آوروپا خريطه‌سي ديه‌كدر. او،
له‌ستان، چوخوسلواواقيانك، يوگوسلاويا، قرالمتينك پارايتليشي
وه رومانياك اولغايتريليشندا اساس قېلىپ آلتغان. ير بو يرده يالغر
به‌گي مى دولته‌رلك يازايتليشي بيلن علاقه‌دار بولغان وه به‌گيدن
يكشيريليشينك ساده‌جا ايسله‌يلمه‌سي ده بو منفعتدار باش دولته‌رلك

كوجلو قارشيلقلاريني موجب بولادغان ايگ مهم غظه‌لارغا
اشادت ايشه‌گه‌مز.
بين المللي ماسانداغى بحرانك ايگ كوزگه كورونلرلك، نالي
اولاراق ياپونيانك ملته‌لر ئويوشمىشدهن چقماسيني آلگر. بو حادته
نگه يارچا عاقبتلاريني ساناپ اونوش آتچا قېندير. اوزينك ماجورپا
مشلمتمده ئوقان سياستگه قارشى ملته‌لر ئويوشمىشگه آلمان
وضعتندهن ناراضى قالغان ياپونيا بو ئويوشمىشدهن چقمافله‌كه قلاز
دى. او، عيني زماندا ئويوشمىشك اوزاق شرفداغى عمومى وضعيتي.
ده، اوزينك او يېرده‌كي صلح ساقلاوجى روليني دا آكلاماقلانغيني
يېلديريپ اولدى.
ياپونيانك ملته‌لر ئويوشمىشدهن چيقويدان سوڭرا اوزاق
شرفدا قانداي وضعيت توغولادېر؟ برنجيدن — ملته‌لر ئويوشمىش
نظامنامىسى بويونچا، ياپونيانك ملته‌لر ئويوشمىشدهن چيقويني اعلا
ئندان اوج آي اونگه‌دهن سوڭ ختاي — اگر ياپونيا بلن كېلىت
آلماسا — ياپونياغا قارشى اوروش اعلان قېلىماق ختايه ايگه بولادز
وه او زمان ئويوشمىش اعضاسى دولته‌لر ختايغا ياردم بېرمه‌ك منجى.
ايشتمده‌دلهر. ختاي ايله ياپونيا آراستدا كېلىشونك هيچ امكانى
يوقدر. فقط، ختاي ياپونياغا قارشى اوروش اعلان قېلورمى؟ بوگا
كوجيلىكتك شېه‌سي بار. چونكه ختاي اوز باشغا ياپونيا بلن
اوروش يله‌جه‌ك ير حال وه قونده ايمه‌س، آوروپا ايله آمريقا ايه
اوزلهرى كوجلو بحران ايجمه بولغانلقلارندان ختايغا ياردم بېره
يله‌جه‌ك ير وضعيتده ايمه‌سلدر. آوروپانك اوزاق شرق مشلمتمده
منفعتدار وه ختايغا ياردم بېره يله‌جه‌ك وضعيتده‌كي دولته‌رى بولغان
اينگلتيره ايله فرانسه ايه حقيقتده ياپونيانك قولاييشتي يوده‌گدهن
ايشه‌بهرلهر. چونكه ياپونيانك بو قولاييشتي ختايك سائوتلاشتريلماسا،
سېنا وه شمالي آمريقالك بويوك محيط ده‌گري بولاديني اوز
هه‌كه‌مويىسي آستينا آلوپيا توسوق بولادېر.

اوروش بولوب، بولماپاجاغندان قشع نظر، بوگون اوزاق شرفا نام مناسيله بر «بحرالمی وضعیت» یازماقداد. اوزاق شرق مندا لهريله اینگه یاقیندان علاقهدار بولغان اوج بویوک دولت — یاپونیا، روسیه وه شمالی آمریکا — منلهر ئویوشمه سندن ناشقاریدا توران لار. بو وضعیت ایچنده صلح مسئله سینک قولایلانچاقینی امیدایشن کوب قیندر.

بین الملل مناسیاندانی بحراتک یگیرنده بوگون بوتون خلک لرده حسن ایلیب تورغان اخلاق بحرائی تورادر. بویوک جهان اوروشی ایسکی غایه لارنی اولدوردی. اوروشدان سوگمو بوون (سل) بریه کیلک آقنارادر. اقتصادیات منلهر اورناسدانی چیکه رهلرینی یوق قیلماقا نیشار ایکن، کونندن کونگه اوسمه کده بولغان ملی توپیو منلهرنک «حاکم» وه «محکوم» لهرکه بولونوری ایله اصلا باریشالمای تورادر. ایٹالیا فاشیزمی وه آلمانیا ناسیونال سوسیالیزمی آودویا بویوک منلهرنده گئی، یالغز ایچکی مسئله لرنگ ایسهس، حتی نیشی، جهان مییاسدانی مسئله لرنکده حلینی ملی دیکتاتورادا آقناروجی اینگ شدنی، مفرط ملتچیلکک اینگ قوللو علامتله ریدر.

باشقا بر افراطنی ایسه بیر یوزدیک آئیدان بر قسمینی، 160 میلیون قوسيله برابر، ایگه للهب تورغان ساویت روسیه سی تشکیل ایتمه کدهدر. بو بیرده موهوم بین المللیچیلک، جهان بروله ناز انقلابی نامه بوتون ملی تورموش، بوتون ملی توپیو اولدوروله کدهدر. عملده ایسه بونلار ساویت ایتاقی ایچنده کی بوتون ملی اولکلهر نی بولنه دیک انقلابی منغشالاریبا وه انقلابی روسیه ننگ دولت منافعه بوتون سوندورماقداد. یز قفقاس، اوغراینا، تورکستان، ایذیل-اورال فریم و. ب. خلقلارینگ بالذات توغورودان توغرو معروض قالدیغنز وه بوتون دوینادانی ملی خصوصیتلارنی توغرو

تشیقا آلمان «روس نفلکسی» دوام ایتمکجه بیر یوزنده صلح یز لشمه یلدر وه یرلعت آلمایدر. ساویت روسیه سندن کیلیب تورغان اخلاق دوشمالنی قودنی (مقرودی) یاشادیغی مندیجه اخلاقی ساحلاملار حاسل بولالمایدر. اخلاق بحرائینی یگمه سدن هیچ بر بحرائدان قورتلوشن چاره سی یوقدر.

تورکستان «باشچیلق» حرکتی دورنده نر خاطره

(قورباشی محمد امین ییک فاندای قیلیب اولدورولکن؟)

تورکستان یاسدیغی مقاله ایگه سی تورکستان ملی حرکتیگه کوشین قانیشیب باشقارمادان: کیمکن وعلنداشلار یزداندر. امیرزا عزمی، اولک ستار امینیدر. حقیقی اسمی باشقارملا معلوم. بو مقاله میرزا عزمی ییکک «باش نور» کستان «ما کوننده رکن» اورون خاطرهلاریندان آیتن بر یازغدر. بو خاطرهلاردا آقیر حقیقلار کوب، لکن تورلو منلهردن اوللارنی بیر یونوشیه باسالاری هم ناسالایزدان. بو منلهرنی میرزا عزمی ییکک توغراسلرت اوزی هم آکلایردیب یلغیز. میرزا عزمی ییکک یازیب یوزارغان شو یازیشینی «باش تورکستان» تک 40 چی ساندا یاسیلغان «رسمیچیلک لرنی بیرنه ک فالیت بولینا نوشته ک دینه کبر» باشلی مقاله ایله سابلشیرب قاراساگرلار. او مقاله ده کورسه نیب اولدیگیز «ایچکی کمچیلک لرنی» تک تاقین باشقا بر رسکیس داها آقیرتراق کورورسلر. ایرکیش، محمد امین «خالقواج»... بوللار اولوب کیمکن کیشیلر. تورکستان باشچیلق حرکتیگ اولکی دورلهری بو کیشیلرنک آتاریله سیتی باقایدی. بوللارنک شعلالاری اوله . ریکه گنه محسوس بولاسدان «خلقیونک کوچیلکی» بوتون دانی کمچیلک لره دن تور بولغان خطالار ایدی. او خطالاری کورسه نیک، بارماقده ییز ایرکیش، محمد امین خالقواج وه باشقا او قورده کی قورایشلاری کمچینه کچی، اوللاری «کشافکار» قیلیب کورسه نیکچی ایسه سیز، میرزا عزمی ییکک هم بو فکرده ایسه ایگه لیک یاز- تیغلارشدان کوروروب تورویدر. میرزا عزمی ییک مقاله سینی باساقده ییز اولکن دورده کی باش شعفا وه کمچیلک لهرینیزی تاقین بر دفه کوز آلدیزدان کیچیریب او نه کچی بولامیز، کیچه کی عطا وه کمچیلک لرنی کوز آلدیغی کورسه نیک. اوللارنی بو تاقیشما، گپه دن نکر اولماسلقتا توغرو بول آچاغ.

بولشه ویکلهر تورکستاننی اشیلا ایتدیگه لری زمان دوینادا بار وحشیانه ظلملارنی قیلماقدان ناریتمه دایدار. نورکیده یونانلارنک

قىلغان ظىلملارى بو خىتلارنىڭ قىلغان ظىلملارىغا قاراغاندا جاھان
لوت قالىدى. بو يولكە ويككەرتىڭ وختىقلارغا جىدايالىمى، تىرىش
خلىق ھەر طرفدان قوزغالوب يولكە ويككەرتىڭ غىسان قىلدى. بىر
پىرە اسباب (قورال) خىرىنى ئايسا يازوب باسوب آتوب بو قوزغالار
واسطەسىلە بو اسبابت ايلدىرىكە توشكەن قوزتلارغا اوروش آچدى.
بوتون شەر وە قىشلارلار يولكە ويككەرت تاماندان تالان وە تازا
آستىدا قالىدى. خلىقك باشغا اولدورول، قىرىل، آتيل بالا لارنى
ايدى، خلىقنىڭ بو ظىلملاردان باش كوتەرە آلمى كورگەن
كولدىرىنى ايتلەر كورمەدى، رب السموات والارض دان باشقا دار
واي لارغا يەتەرگەن كىشى ئايلماس ايدى.

ايڭ اول ايرگەش قورباشى، محمد امين بك، خال خواجە،
محكم حاجى، بولار آرقاسندان شىر محمد قورباشى، فرقى قور
باشى، آمان بېلوان، رحمان قولى بېلوان (عشاو لىك)، اسلام قور
باشى، ايش محمد قورباشى، آخوندجان قورباشىلار باش كور
دېلەر. بوتون فرغانە اولكەسى يازىزان محازەسى مېدانغا مېلەندى.
ايڭ اول ايرگەش قورباشى باش كوتەزوب اوزىنى
فرغانە خان اعلان قىلدى، اوزىنى «اميرالمسلمين» دېي آتادى.
شوكولەردە مەن سوفي قىشلاردا ايدم. محمد امين بك، محكم
حاجى، خال خواجە لار باشقا بىر توب بولوب آغز حسايغا قاراغاندا
700 چە يىگىت قىلىشىپ اوچە ولەرى اوز يىگىتلەرى بلەن قارا سوغا
نوبانوب ايدېلەر، مەن اوشل كون يوزددا (اوت آراستدا) ماندا
تەز يوروب بولماغانى ايچىن يىدە لاپ خوقندغە كىلدم.

خوقندغە يازوب بالا جا قالارمى كورگەندەن كىين، اوزىڭە
اميرالمسلمين لقبىنى بىرگەن ايرگەش قورباشىنى كورمەك، خاليدان
خىردار بولماق ايچىن اوچ تورت كىشى بلەن آزايا كىرە قىلىپ
نوغرو بەگى قورغان آنلق قىشلارغا جىققى. اولدان نوغرو اير
گەش قورباشى اولتورغان خان آباد قىشلارغا يازوب اوزمىڭ

كېڭەنلەردەن خىر بىرىپ كىشى كىرگىزىپ ايدىك. كوروشكەن
قول قىلىپ اوز بايدان بىر بىرىپ بىلەرگە كوت و اشوزجىلىك (1)
قىلىپ مىخىدەن حجرە نىس قىلدى. اودا توروب ھەر كوتى ايرتە
بلان عسكەرلەر بىر بىرندە سالماققا خاسر بولوب، جاي ايچىپ
مىسجىت بولور ايدىك. آتچامونچە مىسجىت قىلغانىزدان كىن كىتاب
اوقوب بىرىشكە بووردى. كىتاب ھەم اوقوب بىرىپ اولتوروب اور
ئادا اوز طرفندان قوشوب، كىتاب اوقوغاندان بولوب بىشى لازم
بولغان مىسجىتلارنى قىلىپ اوتتم. اور كوزلەردىن باشلاز اوقوب
يىلان ھەم آلدى. سوگرا، ايرتەگە خىرت شاھ (خوقندا مشهور
بىر مراد) گە يازوب اون بىر قولى سولوب غىققە تويى قىلماقچى مز،
شوبدا بىلەر بىرلە بىر بىر يازوب عسكەرلەرگە غىظ ايتب بىرىڭە دېپ
حكىم قىلدى. مەن ھەم قىول قىلىپ بىرگە يازوب، ئەينكە بىدىك بىر
يازىم ساعىجا دوام ايتب، اول وعظىيە: بىلە يولكە ويككەرتكە مۇقابلە
قىلىپ محازبە آجماق بىر تور كىستانلارغا ايڭ بىرچى و طىقە ايڭەن.
لېكىن، ھەم بو نوغرودا جاني يازىچا اورونماق ھەر بىر مىسلمانك
مقدس وظيفەسى ايڭەلگىنى بىلدىرېپ ھەلەردىن رحمت دىگەن
سوزلەرىنى ايتىدىك.

بو آزادا او محمد امين بك، خال خواجە، محكم حاجىلار بىرلە
اورنالاردا اتفاقلىق بار ايڭەلگىدەن بىر آز سوز آچوب محمد امين
يىكدەن شكابت قىلىپ ايدى. مەن شكابتك خىسرا ايڭەلگىنى، بىلكە
ھەلەردىك بىر بولماقلارى لازم ايڭەلگىنى بىر بىر يان قىلىپ،
غەسكى تەدبىرە اويلاغان ايتلەر بىرگە و خودگە چىقىش اورىندا
بىر بىرلەر بىرلە اوروشوب، قىلغان مىختلەر بىرگە بىكار بولوب،
نوبالغان مىلىق وە اوق دارولار بىرگە دوشمانلارغا سرف بولماق اوز
اورنالار بىرگە سرف بولوب، اوزمىڭرە مىجرە بولور سزا و وطنى
دوشماندان قوغارماق ايچىن ھەم بىر وە بىر آغز بولوب بىر يافادان
باش چىقارماق كىرەك، دىگەنمىدە «انشاء الله اورتا مازدا اتفاق بولوب

قالور، بربریز برله اوروشناسم، ديب جواب يردى. لاکن مکه
 سر شونده تورولک ملالاردان بر دست تيارلاب شولارغا
 باش قليب قويای، فیدی. مەن قبول قىلساندا برآز اولان تورمام
 براق (بردن)، شوغچ سوژنى بىلگەن کيشى نىگ الەت تورموشى
 (جديدجى) بولوشى كىرەك، دىگەن آواز ايشيتيب قالدى. بوسول
 ايشيتكەندەن كىيىن، ايركەشك آلدندا تورماقنى مناسب كورمى،
 دىر اويگە باروب اوينى تىنجيتيب قايتوب كىلەمەن، ديب جواب آلون
 بىر كىندىم. آخر اورنالارندا اتقاق حاصل بولاي محمد امين بىلە
 شير محمد يك بر طرف، ايركەش بر طرف بولوشوب، رحى كرىش
 نام جايدا اوروشىلار، آرقالاريدان بولشە ويكلەر جىق بىر محمد امين
 يك برله شير محمد بىككە فارشى توب قويغانى تورديلار. چونك
 ايركەش اوزى بولاردان قاچوب ايسرە يولى برله مەججائا قارىل
 بىر كىندى. دىبەك، بولارنىك اورنالارندا سلج قىلماققا اللە خال
 خواجه برله محمد امين يك راضى بولماغان بولسالار كىرەك
 بولارنىك اورنالارندا اختلاف بولماقنى باغنى نىمە دور، محمد
 امين يىكنى حال خواجه نىمە كە اولدوردى؟
 اوزوم بىلگەن وە حقيقت ديب فەلمە كەن نەرسە لەرمى برآز يان
 قىلاى.

خال خواجه، اوش بىك بولوب اوزىنىك اخلاقى جەنن
 بوذوق بولغانى سىيدەن اولومگە محكوم قىلغان ايدى. 1918 جى
 يىلدا اوش تورماسبدان تورما باشقلارىنى اولدوروب، قوللاريدان
 قوراللارنى نازوب آلوب تورمادا مجوس آداملارغا تقسيم قىليب
 يىرىپ، تورما ايجيدەن ناشقاريدان بايلاب تورغان ساقچىلار برە
 ايشيتيب اوزى اوچون بول آجيب، تورمادان قاچوب جىق بى، مەن
 (مەنەك؟) نىگە كون يوروشيدە واقع امام آنا نام ناغ ايجيدە كى
 قدرتى كرىيوس (قلە قدرتندە) بولغان جايدا بولاندى. روسلار
 اوزلەرىنى جاغلاب توروب تورن طرفدان هجوم قىلماقاريدان او

يىردەن قاچوب توغزو ايركەشك آلدیدا باروب قوشولادى. اير
 گەش برآز بىر كە قول بىرگەن بولوب زما، شراخورلقدان برەيز
 قىلور ايدى. خال خواجه اوزى برآز بىك، خانون باز، شراب جور
 بولوب حرام ايشلەرگە كورەك آرا لاشور ايدى. ايركەشك آلدیدا
 هم اوشل ايلگەرىكىدەك فساد ايشلەرى دوام ايشە بىرگەنى وە
 آتراكى ايشكەنگە قولاقى سالا بىر مەگەنى ايجين (بو خىل آداملارنىك
 مىل مجاهدلەر ايجىدە كوب بولوى خلقى آلدندا بولارنىك اعتبارىنى
 كىنكىرىپ يامان كوز برله قاراماققا سبب بولوب بو مجاهدلەرى،
 ملت آلدیدا اعتباردان توشوردى) قوراللارنى آلوب اوزىنى
 بىد قىلماققا قصد قىلمايدان خىردار بولوب قاچيب «زادىان مەتە بارغا.
 بىدا اول طرفدان محمد امين بىك قىليب قالغان؛ ايركەشنى يامانلاب
 محمد امين بىك برله محكم حاجىنى قايتاروب اوچالارى بر بولوب
 ايركەشەن باشقا ايش توتوب كىتب، اورنالاريدان عداوت بارا.
 بارا زورايىب كىندى. محمد امين بىك، شير محمد يك فرقى قورباشى
 لار ھىتە بولشە ويكلەرگە فارشى اوروشوب يورگەلەرىدە اير
 گەش قورباشى آدام برله خان آباد، حضرت شاه طرفلاريدا امين
 المسلمىن بولوب اوزىنى باقوب يانماقدا ايدى. شونك ايجين اوگا
 قاراشلىق كوب قورباشىلار محمد امين بىك طرفغا اونوب كىندىلەر،
 اونكچون او بارغان سارى قونى آزايب اوزىنى اوزى ايلاب
 آلانلای قالدى. شونداغ بولسا هم اينك اول بولشە ويكلەرگە مقابل
 كوكورەك يىرىپ اوروشقان كيشى بولغانى اوچون برآز حرمت
 قىلور ايدىلەر.

محمد امين بىكنى جانى خال خواجه نىمە ايجين اولدوردى؟
 بو خال خواجه بارغان يىرىدە خانون آلا بىرگەنى، آداملارى
 باسقىچلىق قىليب يورنى تىنجىز قىلا بىرگەنى اوچون محمد امين بىك
 خە بولوب قورال وە اسبابلارنى آلوب اوزىنى تورن ايجاندى قىليب
 قىلب آلوب يوروب سوگرادان توبە قىلدىرىپ بەنە قوراللارنى قايتا

دربیر که ن ایدی، بو نوغروندان خال خواجه ایچیده کین سندن
 یورگن ایدی، سوکرا محمد امین یک برله شیر محمد یکله کین
 محاربه لاری جوده زورایب کیتدی، بو اوروشاردا قورالار
 بولسا بعضی وقتلاردا آرا لاشیب قالغان کولورم هم بولغان
 یلگن محترمی خیر خواهلک طریقهده قلیب مکولور کولور
 نورغالیمر آز بولمادی، شونداغ بولوب نورغان وقتدا اولغان
 حکومت ایچیده یورگن ملتچی باشلایمزلک محضی تکلیملی
 بولوتجا حکومت برله باراشیب نوروب ایش بوزونه کین
 مناسب کوروب، بولک ویک حکومتی برله بر قانچا ماده دان عادت
 شرطلارله محمد امین یک پاراشدی.

او کولورده من خوفنده ایدم، ملی استقلالچیلار برله خوف
 دغی نانا بری عادسی باشلویله نایشیب بیجه کره باردی، کلبیلر
 قلیب ایدیک، اوزومز خوفنده اصلاح طریقهسینده یه کین
 بر مدرسه آجیب ایدیک، مذکور کیتی کیلیب اشترک ایب ایدی
 اولارنک مقصد لاری: هر طریقهده بولسون تورکستان خلقی آزاد
 سندا قورال اسباب نارقاناق ایدی، شونک ایچین محمد امین یکله
 باراشماقی تکلیف قیلغان ایدیلر، حقیقتدان جبردار بولغان محمد
 امین یک قول قلیب باراشقان ایدی، محمد امین یککه شیر محمد
 یکین هم باراشترماق وظیفه سینی بولکله گن ایدیلر، اول هم
 شیر محمد یککه، اوزیک نوغرولفی جهنبدن، اعتماد قیلمايدان
 منم سوزمدهن چیقماق دپ اوز ذمه سیکه آلا دوردا باراشقانان
 کین نورادورغان حاجی حاشرغی آتی فرغانه بولغان پاکسی
 مرغبانغا کیلیب، او میردهن شیر محمد یک آلدیغا چیقماق
 حرکت قلیب جواپدر، بول طرفدان روسلار محمد امین یکک
 باراشماسیغا ایچی پوشوب تیرلیک برله محمد امین یککسی اولدوروب
 بولوشغا بول آقاروب قالاد لار، طبیعی، بول هم ناپاد لاره اول

بول شوندا بر افغانستان کیتینی ساتوب آلوب، تیرلیک برله شیر
 محمد یککه باروب افغانستان امیری تیلیدن خیر بشکریب، محمد
 امین یک سینی بولشه ویکلور که تونوب بیرمه کچی بولوب کیتدی،
 بولشه ویکلور برله یاراشترامان دپ آلداب تونوب تیریب، اوزی
 خاطر جسملکده ایش قیلور، الله محمد امین یک سوزیکه گیرمه ی،
 بلکه اولک اوز سزاسینی بیرمه ک لازمده دپ ایکیل دپ بوبو-
 رادد، شوندا ی هم بولادد، اول وقت محمد امین یکک اختیارینی
 اوزیکه آلوب قالماق اوچون خال خواجه تریشارد، حقیقتده بر
 نسیسه ایکنه لکدهن خیر سز شیر محمد یک بو سوزکه ایشایب
 خال خواجه نی بو نوغرودا صاحب اختیار قلیب قوبادوردا خال
 خواجه حریف، محمد امین یک چیققالدا (بالغوز اوزی بارغان
 ایدی) واقا ایب اولدوروب قوبادور.

بولشه ویکلور غادتا بو ملی استقلالچی مجاهدلرنک اوزنالا
 زیدا عداوت اوروغی ساحماق اوچون کوب اوروندیلار، آخردا
 موفق هم بولدیلار، دیسه ک، اورنادا کولولمندن چیقب قالوب
 اوزلر یکه شریه بیرگن موفق شترلق برنک بلدی کیمزجه شولاردان
 شارندر.

محمد امین یک نی اولدورمه ک خصوصنداعی سوزنک اصلینی
 اوزوم خان آباددا (افغانستانداعی خان آباد) شیر محمد یک
 بولمویچیسى مهاجرلر و کیلی یغقوب خان آلدیدا اوشل افغانستان
 قنک آغزیدان بر آذ تغیر بلن ایشتم.

مکه مکرمه، شوال ۱۰۱۰ ۱۳۰۱
 (۱۱ میورال ۱۹۳۳)

باشقارمادان نورکستانی قارداشلار و منزله تورکستان استقلالی
 دوستلارینک تورکستانک برکشه ملی لشرنایی
 بولغان «بانی تورکستان» غا آتونه باز یلیب مفکوره مرنگ غارایشیغا وه
 ملی تشریفاتی کوجه بولوریکه باردام ایتولدرین اوتولدمز.

غاسپرالی اسماعیل بيك

(«مەزھان» غازیاسیك جیقیشتا 50 ییل تولووی مناسیته)

اسماعیل بيك ...

بو اسمی ایلك دهه اولاداق ایشته رگەن ایندی که مک
باشقا آباق باسقان بدی باشلق کیچیک گنه بر بالا ایدم. بوتون کون
بالا جاقالاری اوچون قاپیرغان آنام کیچ یورغون بر حالدا اویسر.
که قایقدا مەنی تیزسینک بر نامایفا اوتقوزوب بوزومکه قازان
«اوغلوم آرقی گەتە که بالا بولوب قالدک. سەنی مکتبگه آباروب
قویای...» دیردی. مەن ایسەم او زمان آجغانه آرقی بولغان گەدەمگه
قازاغدا آغیرراق کوردیگەن باشینی لیقلایب «یوق آنا، مەن
مکتبگه بارمايمەن. داملا اوراند...» دیب مکتبگه بارودان نازیتار
ایدم. آنام مەنی اوئەتیشکە اورونوب، «اوغلوم سەنی قازا بوند.
کی مکتبگه ایسەس، شیخاوند طهورده کی منور قاری تک بەگمی
اسماعیل بيك مکتبی گه قویامەن. او مکتبده بالالارنی کەتەر
لەمسلەر...» دیردی.

بر نیچە آی اونگەج... آغام مەنی شیخاوند طهورده کی شو
مکتبگه کتیریب قويدی. بر نیچە کون کیچدی... باش بالالارنی
که گەتە کلمەیدرگەن بو مکتبک «اسماعیل بيك مکتبی» ایسەس،
«نمونه مکتبی» ایگەنلگینی بلیب حیران بولوب قالغان ایدم. آنامی
یا گلشقان ایدی؟ یا خود مدیریمز منور قاری تک شیخاوند طهورده
«اسماعیل بيك مکتبی» دیکەن باشقا بر مکتبده بارمی ایدی؟
یا خود آغام مەنی منور قاری تک «اسماعیل بيك» دیکەن مکتبگه
آلیب بارو اورنیغا یا گلشیب، اونگ «نمونه» دیکەن مکتبگە
کتیریب قویغان ایدی؟ مەنە اوژ اوزومگه برگەن بو سوراقلارم
باشینی کوب گە آغزیتار ایدی.

مەللملەریز چیندەن دە یاخشی وە یومشاق سوزلو، گولەریوزلو

مکتبلەر ایدیلەر. بوتونلرکە هیچ بری مەنم آتالارم وە مەللمەن
باشلیراق قازینداشلارم اوقیدرغان قازا تون مکتبده کی بوغان
ناپاقلی داملاغا اوختاماسلار ایدی. بوتون مکتبلەر مەللملەریز
کوب سیور ایدک. مەللملەریز مەنە یا قیسی قلیق وە تالی سوزلەرلە
بزنک بارجامزلی اوزلەرگه ایستدیریب آلمانلار ایدی. یاغزە
پوقاری سفلەردە قرآن وە نجوید قواعدی ددسی بیروجی اید
السیح قاری تک اونکور قازاشلاری بارجامزنی قورقوناردی.

بر کون بارسەن سولک شاکردلەرلە برارز مکتب حولیسیدەن
چیتیب کیتە یاتقان بر باش مەللملەرگه تامان یوروب بازارگەن او
مەنی کورگەج توخادی وە یاغیا یاغینلاشاندا باشینی نا قیقا بو.
یومغاچا ایکیب، ساغ قولاغینی آغزیمغا قازا کیرمەدی. سیکین
گە: — اقدم بزنک مکتب «نمونه مکتبی» نوسر و مو!

— نوسر و. بونی بو کونگە چە یلمەسەنک؟

— یلەردەم... فقط بزنک باش مەللملەر منور قاری تک
«اسماعیل بيك» دیکەن مکتبی قاید؟

مکتب حولیسیدەن نا شیخاوند طهور مسجدیک زینەنە قازار
سولەشیب کیلدک. بز بو زینە قارشینداغی زاموای توختایدرغان
بر گە کیلگونچە باش مەلم نورکستان بالالارینا نیز بازو وە نیز اوفو.
ی اورگە نەدرگەن یەگلی مکتبلەر آجماق فکرینی تاراتقان ذاتک
اسماعیل بيك نامندا اولوغ بر مەلم بولغانلغینی آکلانیش وە غازینا او.
قیدرغان کیشیلەر بزنک مکتبگه اوختاش یەگلی مکتبلەرگە کونچە
«اسماعیل بيك مکتبی» دیب تەپتەدرغانلارینی سولەشەدی. مەن
مەللمنک سوزلەرینی نیگلەب، آنامک یا گلشماغانلغی قناغیبا کیلگە.
بەن سولک سولیب، مەللمینی سلاملاغاندان کین آیریلەم. بوندان
سوکرا مەن هەم آنامغا اوختاب بزنک «نمونه مکتبی» نی کوینیچە
«اسماعیل بيك مکتبی» دیب آناپ یوردەم.

1914 چي يىلك باز موسى . مكىمىزك تورتىچى مىنىم
 اوقۇردىم . اون ياشىدىم . سەئىر آيىك اسبق كۈنلەردىن بىرى
 شەكۈنى ايدى . قارىداشلار بىمىزك باغدىن كىچىرەك قايتقاندا
 مكىمگە وقتىدە بارالمىدىغانىمىز . اويلاپ او كىچىرەك سىزمە كەلدىم .
 تاشكەنك تىكىسى بولغان كۈچلەردىمە بو كۈرە بو كۈرە كىشىر كەن
 بولدا او زمانى مىنىم بىمىز او تىكۈر باقىشلى عبدالمسىع قارىىك
 باقىرىشلارنى اويلاپ بۇرە كىمىنى قۇرۇق باسشىدى . نىھىت تىرەپ .
 يىتىپ مكىمىزك حولىمىگە تىشكەنمە قىزىق بىر مىظرە قارىشىدا
 قالمىشەم . بونون او قوجىلار مكىمىزك حولىمىدە كى مېۋە آغاچلارنى
 ۋە سۈرىلەرنى آشىغا بايلىمىشلاردى . معلملەردىمە حولىمىك بىر جىتىمە
 دائىرە خالدا تۈرۈپ سۈيلىشە كىدە ايدىلەر . «نېمە كەپ ؟» سۈالىمىگە
 مىنىمداشلار بىمىدان بىرى «بىر معلم اولگە مىشى . اون كىچىون دىرەك
 باشلامادىلار . دىدى . كۈزلەردىم دىر حال معلملەردىم تويالغان ناماغا
 تىكلىدى . اونلار آراسىدا مىنور قارىنى كۈرۈمە كەچ نېمە قىلىشىنى
 بىلمەدى بوژا بوب قالمىشەم . شو آخىر دىققەتنى باشا كەن تاشقارىدىن
 مىنور قارى كىرىپ كىلدى . بر آرز اوزىمگە كىلدىم . دىمەك اولگەن باشقا
 بىر معلم ايدى .

مىدىمىز مىنور قارى معلملەر بىلەن كۈرۈشۈپ ، اونلار ۋە قىسقا
 غە سۈيلىشكەندىن سوڭ طلبەلەرگە قازاپ : سىۋىكىلى تىزىر باش
 مكىمىلەر ! كىچىككى جىمە كۈنى بايرامگىزنى سىزلەر ھەر تاماندا
 اويىت . كۈلۈپ اوقۇزۇر كەن بىر ماتم اېچىدە كىچىرەك . كىچىرە
 سىزگە اوخشاش مىلمان بالالارغا تىزگە يازۇنى . تىزگە اوقۇنى
 اور كەتەر كەن يە كى مكىمىلەرنىك بىرۋىغراپلارنى باسنان . بولاردى
 اوز غازىناسى آرقالى بارجا مىلمان اولگەلەر بىكە . تارقاقوب ، مىتىلىك
 اويغۇنۋى ۋە يارۇغلىققا چىقۇۋى بولولدا كەتە خىدىمىلەر قىلىپ
 كىلگەن اولوغ معلم ، بو بۈك مىحرر اسماعىل بىلىكك اولگەنلىكى

خىرىسى اېشىتىدك (*) ... بو ماتىنى آرنىق سىزلەر بىلەن بىرگە دۋا .
 اېمىر ۋەزىر ...
 او كۈن دىنسى اوزىغا مىنور قارىنىك ماتم مناسبىلە سۈيلىدىكى
 سۈزلەردىن تىكىلىپ اۋىمىزگە قايتار كەن خەندەدە كى ۋىروس كۈنۈ .
 زەمىن ، آلمانان مكىب يايغا بارغاندا بو مكىمدە اوقىدىغان بالالارنىك

غاسپارالى اسماعىل بىك (1831-1914)

بو كىشەك ناۋۋوشلە روسچە بىر نەرسە اوقۇغانلارنى اېشىتىپ ، بو
 «پەكى» مكىمىنىك «خەندە» مكىمى بولغانا بىلغىنى دا ئەنە اوزمان سىز مىنىم
 بىرلىك مىنور قارى قاراماندىغى «نەۋنە مكىمى» ايله شۈنگە

(*) اسماعىل بىك 1914 چي يىلك 11 چي سەئىردە اولمشىر .

اوخشاش «جدید مکتبلری» اسماعیل یکتک دولیغا کوزلرین
 بوماسینی ایکی کون ماتم ایتمشلهردی. معلملر، یاش فکری طلق
 لر و «جدید مکتبلری» نك بوقاری سفق طلبهلری ایله آید
 غه زمان کوزلرینده ماتم یلگیلری نایب یوردیلار. تورکستان
 سبب سبب مطبوعات حقده یازدیغی بر اثرنده تورکستان روسلار
 یولدا کوب نیریتقان میسونلر آستر و نوموفک تورکستان جدید
 چیلرینک کوزلرینی آچقان «ترجمان» و «حیات» (باکوه آنا
 اوغلو احمد یک و علی یک حسین زادهلر طرفدان چقاریلمش)
 غازتالاریغا قارشی قانداغی هجوم ایتمکلهدهن بحث ایتمک
 کستان جدید چیلرینک «ترجمان» نى کوب سبب اوقوغا ملقا
 و «محرری اسماعیل یکتک» که ته مجتللری بار ایتمک
 اسماعیل یکتک اولگنده جدید چیلریندهن بر مونچه سینک 30 کولک
 اوز کور کله رینی ماتم یلگیلری بله نیروب یورکه تله رینی ده یاز
 مشدر. («اوزبک و اقلى مطبوعاتی تاریخیکه مائریالار» تاشکند،
 1927 س. 14)

مرحوم اسماعیل یکتک فکرلرینی تارقاقوجی «ترجمان» نك
 تورکستانى آقازو و یاروغلانو یولوندا قانداغی بویوک خدمت
 قیلغانلی حقده عمومی بر قناعت حاصل ایتمک اوچون تورکستان
 جدید چیلرینک باشلوقی و بویوک جماعت خادمی ساییلی منور
 قاری نیگلمه کیرهک یوندان اون بر ییل ایلمگه رى منور قاری
 طرفدان «اقلایغاچا تورکستان مکتبلری» باشلی ایله یازیلغان بو
 یازینک مفهومی «ترجمان» نك تورکستانک اوقباشش حرکتده
 یه کی اصولده مکتبلر که ایتمک بولوشدا قانداغی مهم رول اوناغایی
 کورسه ندر که ییدن بو مهم و یقنه نوپهنده اوزیچه باسبلماقاندر:

«1900 یللاردا تورکستاندا اصول جدید مکتبلریندهن هیچ
 بر خیر و اثر یوق ایدی. ابتدائی مکتبلری ایسکی مکتبلر، اورا

و عالی مکتبلری ایسه مدرسه لهر ایدی. خارجقا چقیب اوقوجیلار
 اوچون بوخارای شریفه دن یاخشی اورون بوق، عربچه ایله دین
 درسله ریندهن باشقا دولادا هیچ بر فن بوق، روسچه اوقوجیلار
 ایسه کافر ایدی. فقط «ترجمان» غازیاتینی اوقوجیلار ایچکی
 روسیه مسلمانیلاری آراسندایغی اسول جدید مکتبلری توغروسندا
 بر قانداغی خیرلر اوقوسالار هم یولارنک سانلاری یونون تور
 کستاندا 5-6 دهن آشماس ایدی. مهه شول واقتلاردا بی سو و ولا
 یینک نوقاق شهریده بر بوغای داملا چقیب، بالالارغا به کی
 اسولده اعتقادات هم تجوید علملری اوقونارمش دیکه ن بر خیر
 یازقالدی. تاشکندینک سوداگرلریندهن بر یچه کیشی اوز آرا
 یول یغیشیب مناف قاری دیکه ن بر کیشینی اوشال علملرینی اور
 که یب کیلمک اوچون نوقاققا یوباردیلار. مناف قاری نوقاققا
 باروب بر آی قانداغی توروب آندایغی به کی علملرینی یونون اورکده
 یوب قابتدی. تاشکند که کیلگه چ مناف قاری هه لکی سوداگرلر
 بر قانداغی معاش تعیین ایتمک، تاشکندک تورت دهسیدنه تورت
 ایسکی مکتبکه سار معلم ایتمک تعیین قیلدیلار. مناف قاری اول
 مکتبلرینک هدر بریکه یوبت ایله بر کون باروب اورکده یب کیلمک
 به کی علملرینی تاشکندلر که اوقونا باشلادی. مین (منور قاری)
 اول زماندا «ترجمان» اوقوجیلاریندان یولوب اسول جدید مکتب
 لری توغروسیدا بر قانداغی معلومات همده بر قانداغی به کی حقیقان
 دینی و فنی رساله لر، الفبا و اوقوش کتابلاری یغقان ایله.
 اسول جدید توغروسنده کی خیر و مقاله لرینی هدر وقت خقیب
 اوب بارار ایدم. شول سببلی مناف قارینک اوقونیشینی کورمه ک و
 اوزی ایله سوبله شمه ک هوسیکه توشدم. مناف قارینک یازدیرغان
 تورت مکتبه دن بری مینم آغام اعظم خان داملانک مکتبی ایدی،
 1901 نیچ ییل 15 نیچ یانوارده اول مکتبکه باروب مناف
 قارینک درسینی ایشتیدم. مناف قاری بر جهاته بالانغا بر ساعت «اوقو

قرآن پاختىلان، دېگەن بر شرفى اوقوندى. 2 نچى ساتقىمدا.
 خدا رىم بىم حەققا، دېگەن بر شرفى اوقوندى. 3 نچى ساتقىمدا.
 ايسە غرىچە بر قىيىدەنى عرب آھنگىدە بر شرفى قىلب اوقوندى.
 شونك ايلە دىس يىندى. 2 نچى بويىدە باروب كوردىم. يەنە شول
 3 نچى بويىدە، يەنە شول شرفىلاردان باشقا بر نەرسە كوردىم.
 فقط شرفى آراسىدا شەرلەرنك معناسىدون چىقارب بر قادار چويىد
 قاعدەلاردين وه اعتقادات مسئلەلەردىن يان قىلدى. اوزى ايلە بويىدە
 ئىدىم. او «اوزگەئىپ كىلگەن يەككى غىللەردە شول» دىدى.
 مەنە ئورگىناغا برىچى مرتبە كىرگەن اصول جەدىدە مەنى
 قارىنك شول شرفىلاردان عىارت ايدى.

باشدا خلق بو شرفىلارغا قىزىقتىب ھەلىكى تورت مەكتىپى بالا
 ايلە تولانە ھەم سوگراق بارب «بو يەككى مەكتەلەردە قىلدىزلىگەن
 باشقا نەرسە اورگەئىلمەس ايگەن» دىب يەككى اسولەدن قايتا باشقا
 دى. سودا كىرلەر ھەم يىرە تورغان معاشلاردين كىسىدىلەر. شونك ايلە
 اصول جەدىدەنك برىچى دورەسى ئاشكەندە تمام بولادى.

مىن (منور قارى) بو دەقلىدە «ترجمان»دا قانداق بر يەككى
 كىتابك اعلايىنى كوردىم. آيى بوجتە ايلە آلدىرىپ مطالعه قىلىنما
 باشلام. فقط اقبايى قايو طرىقەدە اوقونوشى بىلمەيمەن. حەسنى
 ايسكى اسولەدە بىلمەن. 1901 نچى يىل فېورال آخىرىدا يەككى
 شەھردە مېرآباد دېگەن بر يىرگە امام بولوب باردىم. ھەم شونىدە بر
 نەرمەنى ئايىب روسچە اوقى باشلام. ايكى ھەقتە ايجىدە روس جە
 يىنى تمام يىلبىر برىرگە قوشوب اوقوماقى اورگەندىم. حەسنى
 يەككى يولغا سالىش توغرىسدا آندان معلومات آلدىم. ئورگىچە
 حرفلەردىن ھەم روسچەگە اوختاتوب صوتى اصول ايلە اوقوتقاندا
 يەككىل بولىشىنى آكلادىم. شول كۈنلەردە باغچە سارايدا يەككى آچىغان
 بر اصول جەدىدە مەكتىپك پروگرامى «ترجمان»دا ياسىلدى. آيى
 اوقودىم. مەنە شول كۈنەدىن باشلاپ مېندە منظم بر اصول جەدىدە

مەكتىپى آجماقى فەكرى توغولدى. بو خصوصەدە مەنە خلقى آراسىدا
 ئىتىقات يوروتوب اولارنى ھەم قايول ايتىدىم. ھەقتە 12 سائەت
 ئورگىچە، 5 سائەت حساب، 2 سائەت جوغرافىيە، 5 سائەت دىنى
 درسلەر قىلب 24 سائەتلىك بر پروگرام جاسىلادىم. لازىم اورولار.
 دا ھەلىكى نەرمەنى دامالادان معلومات آلدىم. مەنە خلقىدان يىكرە
 ايكى بالا بازيلىدى. ايتىدى ھەر نەرسە حاضر. بر قارا نەختەگە
 كىرەك. آيى ھەم ياساندىم. بازنا (سېرا) اورنىغا ايسكىچە ايتەكلەر
 ياساندىم. 1901 نچى يىل 3 نچى بويىدە مەنە خلقىدان اونوز كىشى
 وه 22 بالانى يىلب مەكتىپك رسم كىشادىنى قىلدى. مەنە شول كۈنەدىن
 باشلاپ ھەلىكى پروگرام ايلە شاگردلەرنى 2 سەفكە آيرىپ بالغوز
 اوزوم اوقوتما باشلام. بو مەكتەپ حاضرغاچا دوام ايتەدى. ئورگىناغا
 مانتىقراق بر پروگرام ايلە آچىلغان برىچى اصول جەدىدە مەكتىپى
 اوشو مەكتىپدە.

شول كۈنەدىن باشلاپ اصول جەدىدەنك 2 نچى دورى كىرىپ
 كۈنەدىن كۈنگە ترفى ايتەيتە حاضرغى حالغا كىلدى. مەكتەپ بر يىل
 قادار دوام ايتەكچە مەكتەپ مەنە درس كىتابلارغا احتىياج سىرىلدى.
 1903 نچى يىلدا بر القبا تىزىب ايتىب شاگردلەرگە آندان
 اوقوتما باشلام. بر قادار نچىرەدەن كىچىكچە ياسىدىرىشقا موقى بولدىم.
 ئامىنى «ادىب اول» قويدىم. ئورگىناغا اصول صوتى ايلە تىزىب ايتىلب
 ياسىلغان برىچى مەكتەپ كىتابى مەنە شول «ادىب اول» كىتابى ايدى.

امضا (منور قارى) «
 روس بوپوشوروشنى آستىداغى بونون ئوزكلەر او جەملەدەن بر
 ئورگىنان ئوزكلەرنى مىلى اويغاشمىزدا بويوك عامل بولغان اصول
 جەدىدە حركىتىنى «ترجمان» مؤسسسى غاسىرالى اسماعىل بىلكە
 مەيۈندىمىز.
 خلقىغا حجات يولى كوردەنكەن اولوغ معلم وه بويوك محەرد

اسماعیل یک عدد دائمی مئینک عزیزلری سیراستدا آکیلا حاقدر
باش نورکشانلی

قورامس اوغلی آزموقان نطقی

آلماتا شهر شوراسی نوبلاشتندا قورامس اوغلی آزموقان قازاق
غسانک 12 یتللی ماسیتله اوزون بر یانات بیرگه. قورامس
اوغلی بو نطقدا قازاقستانک روس انقلابی، بولک بولک روس حکم
دارلیغی، لهین ملی سیاستی سایتمده ابریشکهن «بوتوقلارینی»
ساناب چیققان.

قورامس اوغلی قازاقستانک یه گمی تمبر بوللاردان، قایریق،
زاوود، قومینالاردان بحث ایتوب بو کون قازاقستاندا یاریم میلیون
ایشچی بارلیغینی سویله یدر.
قازاقستاندا تمبر بول دیرگه ن او تمبر بوللارک قازاقستاندا
کیرگه ن «هدیه لرینی» ده اونوما سلق کیرهک. آک بویوک تمبر بول
«نورک سب» نی آلساق اولک قازاق خلقی اوچون بملر کتیرگه
ینی ده یلشم کیرهک. قازاقستانک اورناستدان او بولسی کبچیرگه ن
سایت روسیسی بو یولینگ کبچیشی بلن ده قاجیلق اوچون
آجلقان 10-12 میلیون هه کنار یرنی روس مهاجرینا قحیمس
ایتوب، او یرلرگه مهاجر کتوروب یرلریشینی ده اونوما دی.
قازاق خلقی بو دائره دن ده سقیشریلیب جیقاریلدی. ملکتنک مساعد
یرلردی بو سورنله ایکه لکنگه ندن سوک ایشکه پاراقسز دائره که
چیکیلگه ن قازاقی او یرلرده اوتوروشقا مجبور ایتدیلهر. قازاق
خلقى حتی انصافینی یوقالماغان قازاق قومویستی بو حصارلقدان
شکایت ایتدی. طبیعی موسقوا جلاللاری نیرگه بو شکایتچیلرینی
سوستوروب بر نیچه سانیلغان آکه تله رینی اورتاغا سالدیلار. روس
مهاجریدا قازاق یرنی مسئلهسی اوشندا قازاقستان نرقه قولور.

سی، فرقه قومینسی، اجراقوم وه حکومتی بلن روسیه نماینده
لیکی آراسدا بولوب اوتقان اویونینی او زمانلار روس موزیک
مدهنت کتیروتدان «(1) بحث ایتوب چیقوجیلارک یری بولغان
قورامس اوغلی دا اونوماغان بولسا کیرهک. ایسدی بو موزیق
مدهنتک قازاق خلقی حیاندافی تأثیر وه ایزلردی آجیق تورادر.
مهاجرت سیاستی ده همان تمبر بول سیاستی بلن موازی یورونولوب
کیلمه گده. تمبر بوللاردان بحث ایتوجی آزموقان باتر اولک بولدا.
شی بولغان مه نه بو مهاجرت سیاستی وه اولک نتیجه سی حقتده بر
نیچه سوز سویلمه ییدی اوز خلقی اوچون ده بر آز انصافلی کور
رونگه ن بولور ایدی.

قورامس اوغلی قایریق، قومینالاردان دم اورادر. او بو
قایریق وه قومینالارک قانداق قازاق نایشیغالی، اولارک قازاق
خلقى حوجالیغی بلن بولغان باغلانیش وه غلاقسی حقتده بر
نیچه سوز نیشیدی یاخشی بولور ایدی. او یاریم میلیون ایشچی
بارلیغی که سویله ب کیچهدر، بو ایشچیلرده ن نه قدر بک کیلمه
بولماینی، کبلمه رک قانداق ایشلرده ایشله نیلمه گده بولماینی،
یاخسه بو ایشچیلرک حیاتی شرائطلارینی بر آز ایضاح ایتدی
ایدی. او طبیعی بوللارنگ هج یرینی ایشلعه یدر. بالغه بو کون
یاریم میلیون ایشچیمز بار دیب که کیچهدر.

قازاق ایشچیسینک قانداق ایشلرده ایشله نیلمه گده بولماینی،
قازاق ایشچیسینک تمبر بول، قایریق، زاوودلارداقی قارا ایشکه
قانداق آغیرلق، خورقلار بلن کیرمه گده بولماینی، قازاق
ایشچیسینک حق وه حقوقچاهه مادی نایمانچده روس ایشچیسدن
آرقادا توتولدیغینی، قازاق ایشچیسگه عینی ایشده کی روس ایش
چیسدن آز حق، نایمانت یریلیب آرتیق ایشله نیلمدیگینی، قازاق
ایشچیسینک روس ایشچیسینی یا شاعان سحی، منظم اولمیرگه قویما.
سدان اونی اونا، چادیر وه نیلک نیشیک، یا قیلماغان، غیر سحی

مارقاردا باشقا مجبور ايتلمه كنه بولالمىسى ، بو قدر خوراش
زىمىنگه قانلادىمى خالدادا اولك ناپا فلانوب ، دويسالانوب بولمىسى
قولمىدا بولالمىسى شو آزموقان مرزىنگ نطقنى نىر ايتومىسى
ساويت قازاغستانى غازىلاردى يازوب اوتوراندلار . ايمدى قورامس
اوغلى بوللارنى قانداى قىلب سويلمىسى !! اولنگ اوچون بولمىسى
مىليون ايشچى بار دىب كىچىپ كىتىش انك قولاي ايدى .

آزموقان ميرزا معارف ساجمىنداغى يوقولاردان بىر تىن
عجا بو يوقولار ساويت حكومتىنگ 15 نچى يىلدا قازاق اولمىدا
2 سىفدىن آرتىق مەكتەپ قورولا آلتاغايىمى ؟ يوقسا بو ايكى سىفلى
مەكتەپكە اكرىشلە بىرسىز ، بورسىز ، اوسىز «آنى بار اوزى بويى»
بولالمىسى ؟ يوقسا ساويت حكومتىنگ 15 نچى يىلدا قازاق
مەكتەپكە كى معلم كويچىلىككە جەلە سوادلاردا ن عبارت بولالمىسى
مى ؟ يوقسا نەت نەت 1932 نچى يىلى كە 7 سىفلى ابتدائى مەكتەپ
دەن چىقاربا يىلگەن 400 بالامىدا ؟ مەن ساويت قازاغستان مەكتەپ
غاندا ن او يىردە كى ساويت معارفى حقتا آلدىمىز معلومات ؟

قورامس اوغلى نطقىنگ بويوك بىر قىسمى «جولدىسى» نولو
شچوكىن كە آتالغان . شو غولوشچوكىن وقىلە قازاغستاندا «توراي
كويەمانور» دىب آتالوب يوراز ايدى . قازاغستان ايسكى معارف
قومىسارى اسماعىل سەد وقامس طرفدان فولويزاتورلىق بلەن عىبار
بوي يورگەن غولوشچوكىن قومومىست فرقىسى ايسكى رەجىم
لەردەن 3 نچى ايتەن سوبالىك سابق رئيسى زىننەتوفە طرفدان
«جوللار فرعونى» دىب آتالغان ايدى . ايمدى آزموقان بار اولنگ
قازاغستانداغى خدمتى اوچون تشكر ايتەدر .

قورامس اوغلى غولوشچوكىن نك قازاق خلقى خىمى بولمىسى
كەن ، اولنگ خىمى بلەن قازاغستانى تولدورغان روس مهاجرىنى
(*) قازاغستاندا ساويت مەكتەپى وە عومما معارف ايشلەرى خىمى ايتە
تورگستان نك اولنگەن 40 نچى سايقا باقىلىد .

مى ؟ يوقسا باشقا كىلدىكى بىرلەن قورولوب باشماق امكاندا ن
محرور ايتلمەكە سقاتكە اوچرا بىلغان قازاق مظلوملارنىمى ؟
يوقسا اولنگ وقىلە قازاغستان فرقىسى ، اجرا قومى وە حكومتى
طرفدان قازاق بىرى وە مهاجر مىللەسى اوستىدا بىرلىكەن قاراعا
بويكوركەننىمى كورسەنەدر ؟

دەنن مىللى سىياسى « وە اولنگ توغرى نطق ايتىلويى آرقد
سىنداغى يوقولار ديرگەن قورامس اوغلى مىليوندان زىيادە كىمىسى
تورگستانلى . قازاقتك باشىنى بىگەن 1918 نچى يىلى آخلىقىمىمى ،
يوقسا ساويت قازاغستانىنگ 12 نچى يىلدا ايكىنچى دفعە كىلپ
مىصوم خلقى نوت كەننى توكنە كەن بولغان بويكوركى آخلىقىمىمى
سويلەمەكچى بولادى ؟

قازاق خلقىنگ بار يوقىدا ن آيرىلپ 15 يىل ايتەنە ايكى
دفعە آچلق فرغىنى كىچىرمىش اولماقدان ، دويدا نسان بالانىك
نصوب ايتە آمادىمى سقات ، ذلت خورلقلارغا نوتكەن بولوشدان
باشقا نىمە بولوغى بار ايكەن ؟

بو فوجى وشمىت قارشىلىدا تورگستان قازاغى وە او خلقى
توشونوجى الصافىنى يوقالماغان ەدر بر انسان قىلە نظرىدەن ،
غولوشچوكىن ، نەدە اونى يوباروجى روس بولشەويك حكومتى
وە نەدە او مىللى سىياسىك بايسى لىدىن نك لغىدا ن باشقا قازا نچاقان
زى يوقىدر .

تەرمەنى مسئلهسى

II.

1917 انقلابى ايله تەرمە تىلەرنىگ ايكى قدرتلى خايسى
وە ايكى كوجولو ناپايىچى بولغان روسە فولادى . قاقاسادا تورك
قوشوللاردى پىدا بولدى . برەست ليتووسك معاهدەسى (1918 نچى

يىل 3 ئىچى مارت) مۇجىنچە سادىت حىكۈمىتى قارىس، آزىداغان،
 بايۇم ۋە لاينلەرنى تۈركىيەگە يورماقداي. آرتق يەككى ۋە داھا مەم
 بونون بىر ماوراى قافقاس ۋە مىشلەسى توغولوب، «مستقل ئەمىن»
 ستان ۋە مىشلەسى يوقالاند. روسە موقت حىكۈمىتى اوروندىن توشك.
 نەمەن سوڭ تۈزۈلگەن «ماوراى قافقاس سەيسى» (پارلامانى) اورون
 ئىزدەلەر سوڭدا، نورك كوچلەرى ئاتىرى آستىدا — 1918 جى
 يىل 22 ئىچى آبرىلدا — ماوراى قافقاس استقلالىتى اعلان ايتىد.
 لاكن بىر آي سوڭرا باقى، ماوراى قافقاس اوچ قىسقا بولۇندى؛
 26 جى مايدا كورجستان، 28 ئىچى مايدا قازباچان ۋە ئەرمەن
 ستان اور استقلالىتلەرنى اعلان قىلادىلار...

بويوك جهان محاربه ستان پەگىلىپ چىققان تۈركىيە ماوراى
 قافقاسى يورماقدىدا ئەرمەستان مىشلەسى ۋە اوزىك ايسى شكىلدە،
 بلكە داھا بويوك بىر طالعە پەگىدەن فعالت ساخەسىغا چىقادى. بىر
 نەسور قىلىك: تۈركىيە پارجالانوب، اوتىك مستقل دولت اولاراق
 موجودىتىدە شەھ آستىدا قالمش ايدى... ئەرمەنى امدلەرنى بارلققا
 چىقارنى ۋە طىفەسىنى آمىقا رەئىس جهورى بىلسون اوز بويىغا
 آلدردا تۈركىيەك وان، تىلىس ۋە لاينلەرنىك بوتونوسىنى ۋە
 ازروروم، ترازون ۋە لاينلەرنىك بىر قىسىنىدە كىرىتەرەك «مستقل
 بويوك ئەرمەستان» دولتىنىك چىگەرەلەرنى جىزەدە، استانول ەم
 تۈركىيەك بونون اوروي قىسى غالب آتاتانك قولدا، ازىمىرگ
 يونانلار كىرمە كەدە ايدى...

ئەرمەنلەر امدىنىك يۈزەگە چىقارلىماسى حقىقتادا ياقىنلاشقان
 ايدى!

مەنە شو چاغدا آنادولودا تۈركىيەنى سوڭ امحادان قورقارو
 مقصدىلە مىلى حركات باشلاندى. آنادولو تۈركلەرنەدەن باشقا ەيچ
 بىر كىمە بو حركتك موقبىتە ايتانمايدىر ايدى. «كەمالچىلەر» نىك
 دوشمانلارنى آرتق درجەدە كوچلو بولغانلىقدان ئەرمەنلەر بونون

دويناغا قارشو غىرەسايى بىر كوچلە يورونولگەن بىر محاربه نىك
 تۈركلەر اوچون وخىم بىر سوزلەندە ئىچىدە نەچە كېدە اصلا شەھ
 قىلغانلار ايدى.

روسە تاماندىن ئەرمەنلەرگە روس عكس انقلابى آق قو.
 شونلارنى باشلوشى كە نەزال دەلىكىن نىك اوزى خاملىق قىلماقتا ايدى.
 آدوينا طرفدان ايسە — ماوراى قافقاسا آتانا عالي شوراسى
 وكىلى اولاراق كىلگەن آمىرقالى مىر آلاى ھاسكەل ايرىواندا ئىر.
 مەنى پارلماندا، ئەرمەنلەرگە بارماق اوچىلەدە اولسا نىكەك فېكرە،
 بولۇچى يالغز آذربايجان تۈركلەرنى ايسەس، خىنى آنادولو تۈرك.
 لەرنىدە قىصد ايتىپ، ھەدەلەرە تولوق بىر نطق سۈبلەگەن ايدى.

بۇ نطقنىك ئاتىرى آستىدا ئەرمەنلەر ھەر قانداى توغرو فېكر
 ۋە توغولارنى يوقالدىلار، خىنى بوتون دوپاداشى ئەرمەنلەرنى
 تويلاش كىرگەن قىدېردە ساچقا، آنادولو تۈركلەرنى بىر ياقدا تۈر.
 سون، آدوينا تۈركلەرنەدەن آز بولادىغانلىقلارنى اونونورلار.
 ئەرمەنى جاعت خادملارنى، «بىلسون ئەرمەستانى» نىك مستقل بىر
 دولت اولاراق فقط تۈركىيەگە ۋە عمومىتە تۈركلەرگە آچىقدان
 آچىق دوشمان بىر دولتىك دائىمى ۋە سىقى ھايمەسى آستىداغە تىچ
 باشاب، انكشاف ايتە بىلەدەك نىكەنە كوز بوماندلار. ئەرمەنى
 خادملارنى بو «ئىككىنچە» (ۋە اوتتۇرىنچا) امدلەرنەدەن جهورئىسى
 بىلسون نىك ئەرمەستان مانداينى قبول ايتەك حقدەغى نىكلىنى آمىقا
 سەئانى ناماندىن رد ايتلەنمەن سولدا واز كىچمەدەلەر. ئەرمەستان
 ماندايتان — دېمەك، ئەرمەستانى ھايمە ايتش ۋە طىفەستەن باشقا
 دولتەردە باش ئارتىدىلار.

ئەرمەنلەر قائىدەسىگە محاربه دەن اولدە، سوڭرادا بو قانداق
 كۈپ سۈبلەگەن ۋە ايتلەگەن بو ئەرمەنى دولتالارنى ئىچىن ئىر.
 مەستان مانداينى رد ايتىدىلەر... اوستىدا ملاحظە يورونولماسى لازم
 كىلگەن مىشلە مەنە بۇدد. بو رد ايتىمە ۋە باش ئارتىمانىك مەناسىنى

تورکک ده گیری ایچنده بر سقیم نهرمه یئنگ بوردل بر دول
جانی باشا یا آلمانلئیک و بوندای بر نهرمینی دولتییک جانیی نام
ایتمک ایچین تورکله ره دائمی مخاربه ده بولونماق ایجاب ایتمک
کینک هر کیمکه آشکار بولانغندا آزماق لازم کیلهور.

آمریکا و اروپا نهرمهستان مانداندان تورکیه و تورکلر
نگه قارا کوزلری خاطر ایچین ایهمی، بالذات وولسون نهرم
ستانی، برونه سینک ایتمکه آشیریلشینگ امکاسز ایکنه لئیک
آب-آجیق کورونوب تورغانلی ایچین باش نارتدیلار ایدی...

1920 نجی یئلیک 10 نجی آوغوستدا آتاتانک استابول حکو
مینی سبور معاهده نامینی امضالاماقا مجبور اییدی. بو معاهده
نهرمه یئله اوزلهرینی «غالب» بیرنده حسن ایتمهلر... فقط عینی
یئلیک سوکندا آادولو ملی اوردوسی نهرمهستانغا فارشی نهرم
سائیک بونولای امخاسیله نتیجه لنگن سفرینی آجیش مجبوریتده
قالدی. نهرمینی حامینی بولغان دولته ردهون هیچ بریمی نهرمه یئله
که یاردم نامه بارماغینی دا قیملاندادی.

نهرمینی مسئله یئک نهرمینی دوست و حامیلاریدان هیچ
بریمی ایچین اولک اوز حقیقی مفهومده بر اهمینی بولماقلی و
یاغر تورکیه علیهدارلی سیاستینگ بر قورالیغنه بولغانلی هر
کیمکه معلوم وه آشکار بولدی. فرانسه دولتی سوریه و کلبیک
ایله، اینکته ره عراق و موسول ایله مشغول اییدی. بورونوروس
اینه آرتق میداندا قالمغان ایدی؛ باشدیغی تقدیرده هم او یاغر
روس کرهستبالارینی نهرمهستانغا کوچورمه کله مشغول بولماق ایدی
نهرمینی جماعت خادملاری بو آجیق تجربه لرنی کوروب
آکلامادیلار. اولار بو حاجنی کوچلر که سولانو، سیاستلرینی
سوگرلاری هم دوام ایتمه یئلهور. اولارنگه بو حرکتلری لوزان
قونفرانسی جاغندا (1922-1923 نجی یئللاردا) په کیدهون سیزله
مه کیده اییدی. حتی نهرمینی جماعت خادملاری اوز لیدرلهری

آغارویان شخصدان، گویا هندستان، قافاس و تورکستان (!)
مسلمانلاری و کیلله لری نگه، سبور معاهده نی موججه تورکیه
قارش نهرمه یئله حقوقینی مدافعه ایتمک جیقاقلاری، حتدا
اوردورما باشمقدان دا گیری نهرمادیلار. (بو خصوصده «تاک» -
"Le Temps" - غازتاسینگ 20. 3. 1922 سانبا باقیلسین).

آغارویاننگ هندستان مسلمانلاری خصوصده نه درجه
حظنی ایکنه لکینی مهن یئلمه یهمن. لاکس - قافاسیلار، ایدیله
اورالمیلار، فرمیلار و تورکستاندان بالذات مهن - عینی 1922
نجی یئلیک 22 نجی مارتدا سبور معاهده نامینی فسخی لرومی
حتدا محظره (مهوراندوم) بیرگن وه بو محظره مک اصلینی
یارمیدا فرانسه خارجیه طارته عیاض اسحاقی بیکله بالذات مهن
آلوب باروب باشبورغان ایکنه (*)

1922 نجی یئلیک سوکندا لوزان قونفرانسی بولانلی.
تورکلر بو قونفرانسیغا غالب مسقیله کیتدیلهور. نهرمینی مسئله ده
نگ آرتق میداندا بوق ایکنه لکلی هر کچه معلوم اییدی. بو مسئله
په کیدهون اورتاغا قومواق، تورکلره په کیدهون مخاربه که کیریشمک
دیمک بولور اییدی. 1920 نجی یئله، تورکیه ایله محازب حالدا
بولغان وه آقارا حکومیتی تانیماغان جاغندا نهرمه یئله که یاردم
قیلمالغان آورویانک تورکلره اییدی، اولارنگه عالیشله یشکن
آادولو ملی استقلال مخاربه لرنیدن سوگرا، اوزوش باشلا یا جاغینی
اولماق - هر فاندای ساغلام نویوسینی یوقانماق دیمک بولور
اییدی. نهرمینی جماعت خادملاری بونی ده آکلامادیلار وه همان تور-
کیدهون نهرمینی اهالیسی بولغان ولایتلرنی بونولای آجراوب
آقافی بولماسادا، هیچ بولماغندا تورکیه تورغاندا نهرمینی ملی
واجعی، قوروب بیریشینی ایسکیسی که می طلب ایتمه استرار

(1) آغارویاننگ یانلی ماسقیله بارغان تکدیپانده - اوربان نهرمیدان
نهرمه سینک 1922 نجی یئلی آریلندا چیقان 4 نجی سانبا باسیب چیقان اییدی.

قبلا پرويلەر...

بو پلاننگا اينىكە آتيرىلا آلمايدىغانلىقىنى ۋە ئەرمەنلەرنى ئور
كىچە ايجىدە توركلەرلە ياقىنلاشتۇرماق چارەسىنى آقارماق ئۆزىدىن
كورسەتمە كىچە اورونون قاراغانلارنىك بارچاسى «يان توركىست»
حتى آز قالا يونون «ماوراي قافقاسنى اشغال ايتىدە توركلەرنىك
متقى» دىب آتالدىلار. بوسلەدېيە نوووشى «غازىناسى 1922 يىلى
يىلى 29 جى دىقنار سائىدائى باش مقالەسىدە «تويچىناسى»
مصطفى جوفاي يىكلەرنىك عصمت پاشا ايله كىزلى مۇنازىرە
لەرى (19) «مەن پىخت ايتدى ۋە اصلا واقع بولغان بو مۇنازىرە
لەرىنى «توركلەرنىك ماوراي قافقاسقا حرىكت» كورجىشائى اوز
توش ۋە ئەرمەنئائى شىط ايتىن پلانى (19) «ايله سىقى سوزىدە
باغلادى. بو مقاله نىك معناسى ۋە تىرمەك ايتىدەدىكى قانئى بونولاي
آيدىندى: لوزاندا ئەرمەنئائى فارشى يان توركلنىك بلانى خالىر
لاماقدا...

كورسەتكە ئەرمەنى مئىلىسى يەنە روسلارنىك توركىبە غلپەدار
لنى سىئىستلەرنىك قورال خالىغا ئەيلەنمە كەدە...

لوزان قوتراضى ئەرمەنلەرنىك توركىبە ۋلايتلەرى اوستىدائى
طلبەلەرنى بىرئە تىرمەسەن يىتدى.

بونىكلە ئەرمەنى مئىلىسى يە كىدەن عموم قافقاس مئىلىسى
ايجىكە كىرىتىلگەن بولدى. (يىتمەدى)

جېوقاي رايونى

توركىستانىك مسجد ۋە مەدرىسەلەرى خالىندان

(مىشەد غېرىزدەن)

ئۆزبېكىستاندا موجود مسجد ۋە مەدرىسەلەرنىك دىيەرنىك 80%
بايىلغان. ايشىك كىتئىكە قاراغاندا قالغانلارنىك ھەم شو ياقىن يىلى.

لازىقا بايىلاخائى احتمالدان اوزاق ايمەن. بايىلغان مسجد ۋە
مەدرىسەلەرنىك بناسى مېكىب. قولوب، سىئەما توغراف، موزەخاھ ۋە
تيازو بناسىكە ئەيلەتىرىلگەن.

مىككىكە ئەيلەتىرىلگەن مسجد ۋە مەدرىسەلەرنىك دىوارلەرنىكە
بوكەويك زەيرلەرنىك ۋەسەلەرى بىرلەشتىرىلەدۇ؛ ياخۇدە مېكىب
بالالارىغا پاناھخاھ قىلىندى. قولوب قىلىنغان بولسا؛ محراپا لەين
ھىككى قولوب، ھىكل آلدندائى ماساغا لەينىك حىات ۋە قەد.
ئىشكە عائد رەسلەر، كىتابلار قويولادى. بو بىرنىك آينغا لەين
بۇرچە كى «دېلەدە.

مسجدنىك دىوارلەرنىكە: لەين، سالىن، كالىين، وورۇ.
شېلوف، ماركس، ئەنگەلس، قىض اللە خواجە، آخون بابا اوتىلى
كەپلەرنىك سوزلارنى بايىشتىرىلادى. اھدئاغا قويولغان كەتە ماسانىك
اوتىغا نورلو موضوعدائى كىتابلار، اويون اسبابلارى، غازىتالار
قويولادى.

بو مسجدنىك اطرافىدا باشاوجى مەخلە خلقىنىك ھوسكار ايرى-
كە كىي، خانون قىزلار بىدان عبارت تيازو ھەم مۇستىي تۇدەسى
ئىشكىل قىلىپ ھەر بىچە كۆندە بىر دۇقە مەخلە خلقىغا ناماشا قويولوب
بىرىلەدە. مەخلە خلقىنىك ھەر تورلو مەجلىسلەرى ھەم شو بىردە بولادى.
مەنكە آتق معلوم بولغان مسجد ۋە مەدرىسەلەرنىك بو كۆنىكى

خالىنى تۇبەندە كىچىك كورسەتەپ اوتەمەن:

- بوخارادا (1) مسجد خاسە امىر (ابن سىنا آينغا آچىلغان عموم.
- مى خلقى كىتئىخانەسى) (2) مەخلە بادە مسجدى ايله (3) لى حوض
- مسجدى (مىشكافلارنىك يازغى قولوبى ھەم اورتا آسپا سىئەما توغراف
- مىنىك شەمىدەر). (4) مېرزوستم مەدرىسەسى (شىخ سەدى آينغا آچىلغان
- كىتئىخانە) (5) مېرخان حوض بىلدە مسجدى (مەخلە قولوبى)؛
- (6) مسجد جامع — قولوب؛ (7) روضە خانى مسجدى — خانون
- قزلار آرتىلى ھەم مەيدە مىللەت قولوبى (8) دىوان بىكى مسجدى —

مارتا استانبولداكى شهزاده باشى فرح نيازوسدا تزييب اولون
 «توران كيجسى» غايه موفقبلى وه بارلاق اوئى، توران ايله
 ريك تورلو قياقلىرى ايله ايسكى وه يهكى بىر چوق تورك موسيقى
 بارچالارى چالينش وه نغنى ايدىلىشىدر. مسامره باشلانمىزدا
 ساعت اولن نيازوليق دولمشدر. مىلى مارش چالينمىزدا سوگرا
 «توران نثر ومعارف وه ياردم جمعيتى» نك رئيسى وه «جمهوريه»
 غازتاسينك سياسى ستونى محررلر ندمن محرم قيسى يك بر سق
 ايراد ايدمك جمعيتك قورولوشندان مقصد، خارجدا توركلك
 ساكن بولوندىغى مملكتلر ندمن تورك يه گه لن طلبه، مهاجر وه
 ملتجىلر مادئا وه معنا ياردم ايشك، عىنى زماندا تورك گه جلهرى
 آراسندا چوق زنگين اولان تورك موسيقيسى وه دانسلارينا هوس
 اوباندىرماق اولدىغى سويله ديكدمن سوگرا بو غيرتلك ايلك
 محصولى اولراق «توران كيجسى» نك تزييب ايدىلىگىنى
 سويله مشدر.

نطقدان سوگرا آنادولو، توركستان، ايدىل-اورال، آدر
 بايجان وه فرم لهجه لر ندمن شعرلر او قونمش زدهيك وه ارسروم
 بارلادى، قريم توركلكلر نك قارا دگر، ايكى چوماق وه باشقا
 شرقىلارى وه جوان اوبونى، باغچا سراى قاينارماسى عىنى دوه
 دونه بايلان قريم دانسى وه آلتاي-تودان توركيسى چالينش
 وه اويانمشدر.

آدر بايجان توركلكلرى مىلى مارشى، يهكى تورك بايراقى وه
 مصطفى كمال پاشا شرقىسىنى اوقومشلار، شيخ شامل وه افتران
 دانسلارنى اويانمشلاردر.

ايدىل-اورال توركلكلرى طرفقداندا مشهور قارا اورمان،
 نهجبلر وه زبله يلوگ كى مشهور هولار چالينش وه سويله مشدر.
 توركستان گه جلهرى طرفقدان مىلى مارش، وقت، اوبان

بلد، سرواز، قريم باغدا آچىلدى آق لاله اويونلارى وه هولارى
 اويانمش وه چالينمشدر.
 توقول مىلى اولان بو هولار وه دانسلار منحصرآ تورك آما تور
 گه جلهر طرفقدان بويوك بر مهارت وه موفقبيله چالينش، اويانمش
 وه بارچالارى دا چوق آلتيشلانمشلاردر.

بو كيجمه آذربايجان، ايدىل-اورال، توركستان، قريم،
 او قراينا، شمالى قافقاسيا ايلارله برابر استانبولك بر چوق معروف
 سبالارى، مورد گه نچلك وه دارالقون ملبلرلى حاشر بولونمشلار.
 استانبولداكى «توركستان تورك گه جلهر برلكى» مارنك 23
 ندمه عيان باشاده كى يارق اوله لىنگه سالونلار ندمن بر «توركستان
 كيجسى» تزييب ايشمشدر. استانبولداكى توركستان گه جلهرى بو
 مىلى كيجمه توركستانك مىلى موسيقى هولارىنى، نارچى وه يهكى
 دانسلارنى مىلى قياقده توركستان چاليلاريله چالمش، اويانمش
 وه چوق آلتيشلانمشلاردر.

«ياش توركستان» گه نچ قارداشلار بىزك «توران» وه «تور-
 كستان» كيجله لر ندمن كوستردىكلىرى موفقبيله رىنى بوره كدمن
 فونوللار.

تورك كيجمه باشابان عربلار ك بر آشيشى

استانبول غازيتا لار نك يازديما كوره، ماندا حمايه، اشغال
 كى اجنبى اداره لر ندمن بولونان عرب مملكتلر ندمن منسوب اولوب
 سياسى محدودلار وه يا تجارى احتياجلار دولايىسه مملكتلر ندمن
 دونه ميهن وه تورك كيجمه پاشيان عربلار ك ايلدرى گه لملدرى بر
 جمعيت تشكيله وه اجنبى اداره لر نك منغى تاثيرلر ندمن بخت
 ايشك وه كدى استقلاللارنى نايمنه چاليشماق اوزه وه، عربچا وه
 فرانسوزچا بر غازيتا چيقارماغا قارار ورمشله وه تورك كيه حكومه
 مزاجمت ايشمشلر ندمن.

معارفه عالیہ زعملا: نور کیدہ اہلک تدریسات مملکتی
 سانی 16.336 اور تدریسات مملکتی سانی 2.411 یوگس
 تدریسات مملکتی سانی 515 در
 اہلک تدریسات طلبی 497.330 اور تدریسات طلبی
 32.836 یوگس تدریسات طلبی 4.429 در
 534.595 بالغ اولان یوگسنگ 347.972 سی ایزک
 187.623 ی فیزدر
 ملت مکتبہزندن 185.855 طلبہ ماذون اولمشدر
 اہلک مکتبہزنگ سانی 6.629 اور تدریسات مکتبہزنگ سانی 148
 یوگسنگ مکتبہزنگ سانی 19 در

یوگس حرت آداملاریمزی هیکللہری

حقوق فاکولتہسی طلبہ اویوشمسی استانبول دارالعلومی
 باغچانہ یوگس حرت آداملاریمزی هیکللہری دیکتہ کہ قارار
 ویرمشدر بو هیکللہر مسابقہ ایلہ نورک صنعتکارلارنا یایدیریلار
 جاقدر طلبہ اویوشمسی اولاغازی حرتلہرینگ ہیکللہری ایلہ
 ایشہ باشلیجاقدر بونی نییہ کورک آلیک ہیکللی تعقیب ایدمہ کدر
 ہیکللہر تماماً طلبہ یارمسیلہ یایدیریلجاقدر طلبہ اویوشمسی بو
 ایش ایجین 15-20 گونہ قارار فعالیتہ کیچمہ کہ قارار ویرمشدر
 (جمهوریت 33. III. 10)

ساویت اتقاندہ آجلق

سوز آیلار ایچندہ ساویت روسیہندہ بولغان اخییلہرینگ
 باریسی بر آغزدان او مملکتندہ آجلق حکم سورمہ کدہ ایکہ ملکینی
 تصدیق قبلماقاندلار ساویت اتقانیک پایختی بولغان موسقوا گو
 چلہزندن کوب اسانلار نلہ نیچیلککہ مشغول اوقرایادا، شمالی

فاظاندہ آرزاق یوق، بزرگ نورکستاندا آجلق داہادا فورموسچلو بر
 حالدا، خصوصاً قازاغستاندا احوال یاماندر، یو یاقیندا نورکستان
 ننگہ قازاغستان قسنندہ بولوب فایتقان شخصلار بلہن کوروشدولک
 اولار نویہندہ کی معلوماتی سزیدلہر: «بر بونون نورک سبب نیبر
 بول ساحستندہن کیچدک وہ ہەر سیرہ آجلقک فورقویج سجنہینی
 کورک، قازاغستانک آرزاق آمباری سانالادغان سیمہی (سیمپد
 لان) ولایتندہ آجلقدان اولوشک کولگی مدہش برجہندہ:
 کوپچہ قازاقلار اولہ کدہلہر، آرزاق یغو ایشلہری وکیللہرندہن
 بریسی بر اجنی سیاحک حکومتک آجلق ایلہ مجادلہ چارہلہری
 حقداعی سؤالیغا جواب اولاراق هیچ بر مجادلہ بولغینی، آرزاق
 یغو آدارمسیک وطلبہسی آجلقدا قالا باتقان اہالینی آرزاقلہ نامین
 ایشک بولمای، نیکہرینچہ، اہالیک بونون آرزاقینی قولدان
 نارتون آلوب فیزیل اوردونی وہ صنایع مرکزلہرندہ کی ایشیلہری
 زورغا باقوب تورغان حکومتکہ نیشورماقدان عبارت ایکہ ملکینی
 سولہمشدر... نورکستاندا، ایضا اولک قازاغستان بولومندہ بولغدا
 ایکہدرگن خصوصی دھقان خواجہلہری یوق حکندہدر، بونون
 خواجہقلار قولہ کتیقلہ شتریلکگن، قولخوز وہ ساوخوزلارک بو
 نون محصولاتی دولت مالی سانالاد وہ اہالی بولاردان بالغ
 حکومت ناماندان یلکیلہنگن وہ اذن بریلکگن اولیچہ وہ گہ
 قائدہلہرہ آلدہ، بونون جواللاردا «مالدارچلیق ساوخوزلاری» غا
 آلتان وہ یا قولخوزلا شتریلغان.»

اجنی سیاحینک: «اہالی ساویت حکومتیکہ قاندای قاراید؟»
 دیکہن سؤالیغا جواب اولاراق، آرزاق یغو وکیلی:
 — اہالینی آج، حالدا ساقلاب تورغان حکومتکہ قاندای
 قاراشلاری لازم کیلہ شوندا قارایدلار — دیشلہر.

ساویت حکومتی وه اینگلتیره

ساویت حکومتی ايله اینگلتیره آراستدا، ایکی دون آرا
سنداقی مساباتیکی کیلیشی بله نتیجه درغان بر اختلاف کیلیشی
بو اختلاف ساویت قاپریق لاردا اینگلیز فرماندان ساویت آلمان
مانینا لاری قوروب پرو ایشله بله مشغول بولغان 5 اینگلیز مهندس
نگ ک. ب. او. (چیکه) نامانیدان «زیانچیلیق» ايله فارالاور
فماقا آلمانی سب بولمستور. اینگلتیره حکومتی بو ایشله علاقه دار
یوتون وثیقه لاری آیریم بر «اق کتاب» حالدا نشر ایدی. (۴)
بولنه ویکلرنگ بو مهندس لرنگ «زیانچیلیق» ایشله ری، حقیق
غی ادعایه اینگلتیره حکومتینگ قطعاً اینا مایورغانلی بو کتاب
کی وثیقه لاردان آجیق کورونوب نورلد. موسقواداعی اینگلیز
ایلیجیسی کیری جاقریب آلتغان. اینگلتیره حکومتی ساویت مالور
رنگ اینگلتیره که کیری کیلیشی منع ایشکه حق فازاندی. حقی
سوروگی (مدنی) 17 نجی آپریلدا یشه در که ایکی تجارین
معاهده نامینی په کیله مک خصوصتده یوروتولوب تورغان مذاکره
لرنگ کیلیشک احتمالی ده سویله مه کده درلور.

ساویت ایشله رندهن خیردار آداملارنگ سویله ولورنه کور
اینگلیز مهندس لرینی قاماش وه اولارنی قارالاشک حقیقی سنی
بولنه ویکلرنگ بو مهندس لرنگ وکالت ایتدی کله ری اینگلیز فرما
سیفا بولغان بویوک مقداردا (تخمیناً بر یاریم میلیون اینگلیز لیرایی)
قرضلارندان بو یول بله قونولماق ایستمه کله ریدر. بولنه ویکلر
بو مهندس لرینی عیبله حکم قیلاجاقلار وه اولارنی بویوک مقداردا
تخمیناً اینگلیز فرماسیفا بولغان قرضلاری قادار، کله ره قارشولیب
اینگلتیره که کیشله ریگه راضی بولاجاقلار. بو ممکن میدر؟
— البته، ممکندر.

(۴) هر بر حکومت آیریم بر مسئله که عائد دیپلوماتیک وثیقه لاری قانده بر
رنگی کتاب، ملاقا کتاب، ساری کتاب ... شکلده نشر ایتور.

فرانسوز مهندس لری روسیه دهن کیری جاقریب اعاقدالار.

«ناک» گازتاسینگ 9 نجی آپریل ساندا بیر که ن خیرینا قارل
عالمدا روسیه ده ایشله ب تورغان فرانسوز مهندس لرندن اون تورن
کیشی (باش مهندس لر) فرانسه نامانیدان کیری جاقریب آلتاقدادر
یوندان بر نیجه ییل اینگله ری ساویت حکومتیله فرانسوز سیایع
چیلدرندهن مرکب بر جمعیت آراستدا ساویت آغیر ستایینه یاردم
یریش اوستندا بر معاهده باغلاغان ایدی. ساویت حکومتی شرطیله
بو نیجه نولاشی لازم بولغان آقچالارنی نولایالمانی قالغانی سیلی
و فرانسوز جمعیتی بولنه ویکلرنگ اینگلیز مهندس لرگه قارشو
قیلب تورغان معاملهندهن هورکوب وثیقه ساویت روسیه که بولور
غان بو 14 باش مهندسینی جاقریب آلیشی موافق ناپستور.

جیبه دایش «طبوعاتدا

«انقلاب» گازتاسی 31 نجی ساندا «آذربایجاندا عسکری

حیات» باشقانی یازبستدا، او یرده بو کون عسکری حیاتنگ نه
حالدا ایکنه نلکینی تصویر ایشک ایچین حاضرغی «آذربایجان
دیوریزیسی قوماندیری (فرقه قوماندانی) غ. وزیروف ايله عینی
فرقه نلک سیاسی ایشله ز باشلوغی ج. علییه قننگ بر ایلرگده پاکو
«قومونیت» گازتاسینگ 23 نجی فورال 1933 ساندا «آذ
دیوریزیه قریل سرحدلر قاراولندا» دیب یازغان معلومالاردندان
تویه نه کیلرینی نقل ایتهدر:

«... ده 1931 ده عسکرکه آلمانلارنگ 41.5% ی قومونیت ایکن. 1932 ده
عسکرکه آلتان باشلارنگ سیاسی بوتولای اوزگرمشدر، قومونیتلارنگ نستی
33.2% که باقتلاششدر.

دیوریزیوننگ قومونیت هیسی 1931 ده 56.8% ایکن. 1932 ده 75.1%
بولمور. 1931 ده قومونیت فرقه سیبه 1091 عسکر قبول قیلمغان ایکن. 1932 ده

قومونست فرقه كير كه نازك مدياري 1921 كيشي بولوميز.
ديوزيونيونك باش قومونستلار تشكيله كچه 1931 نچي يولدا 456 يولدا 520 سكر كيرميشور.
«استقلال» نك يازوويغا قاراغاندا:

«اوننگن ييل ديوزيونيوندا «نازالاش» قېلىپ ميكله رله...
لنار بولماغان قورقولو غصزلار» قوشوندان آيلميشور.
سورته قومايدا هيتمده «نازالاش» اجرا ايتلش و «سورل
صابىلار» قورولمشلار. بوتون بو «نازالاش» لار سخسندم اورد
ناميله «بروله تازلاشمش» و «قومونست فرقه سينگ ايشانچى
قوتى» اولميشور.

«فقط بازىنگ باشغينه باقىلماسين. بو ديوزيون حدودلار
محافظه ايچين ايمسدر. يونگ ايچين آذربايجان ساويت حكومت
نامايدان «اولادلققا آلغان» قزىل روس اوردوسى بارد. آن
بايجان سكرلهرينك اصل وظيفهسى بارد. وزيروف ايله عاييل
كه كوره بو وظيفه:

«آذربايجان ديوزيوني برنجي درجلى سياسى مكتب وظيفه
سيني موفقتيله بريته يتيرمه كمدد. قيشلاقلار ايچين يامان نك
داها كوب بولشه ويك يتشديرمه كمدد. بو سايله آذربايجان
و نهفت پروگراملاريني موفقتيله بريته يتيره يله جه كدر.»

(استقلال): «نه نه، آذربايجان ديوزيونيونك اصل وظيفهسى
بود. بر بولشه ويك پروباغاندا مكنسى. اونگچين ده نوركلهركه
زال، فلان بريميله يدر. آذربايجاندا ملي بر اوردو موجود ايمسدر
موجود بولغانلاردا قومونست فرقه سيمه مقسوب بولغان اعضالار
موسقوا آذربايجاننى ملي قورالى بر كوچدهن مجرورم ايشميشور.
«استقلال» نك يازوويغا قاراغاندا «استقلال دورله ملي آن
بايجان حكومنى كوب بويوك مجرورميتلر كه قاراماي حريمه مكتب
لهرى يارانش و آز زماندا 30 ميكله ياقين منظم بر ملي اوردو
وجود كه كيرميشور.»

«ياك ملي بول» مجموعه سينك 4 نچي (آپريل) ساني، «زرجان»
غازي سينيگ جيقار يلا باشلانماينا 50 ييل و ايدىل-اورال خلق
شاعرى مرحوم عبدالله توقاي نك اولكغينه 20 ييل تولوويه آتاپ
چيقريليش و بو مناسيله بويوك استاد مرحوم غاسپرالى اسماعيل
نيك ايله شاعر عبدالله توقاي نك حيات و فعاليتلهرندن بحث
ايونچى نورلو مقاله لهرنى احتوا ايشمه كمدد.

«زافاسيا داغلي لارى» شمالي قافقاسيا استقلال دعواسيني نيشل
ايت 1932 نچي يىلىنگ سوگه قدار «غورنى فاوقازا» اسميله
يالمر روس يئنده نثر ايتليب كيلگن بو مجموعه، بو يىلىنگ بائىندان
35/36 نچي (يانوار-فوريك) ساندىن اعتباراً عيى زماندا تورك
يئنده — يه گنى نوركچه (لاتين) حرفلهريله، استامبول شيوه سده
— ده مقاله لهر باسا باشلاميشور.

بو سايىنگ نوركچه يازىلاندىن بريىنى تشكيل ايتكهن باش
مقاله سنده از جمله: «... تكامل يولدا آيتلان آديتلاردان بري ده
مجموعه مزك اوشو سخسندم بايبلان يه كيلگندير.» ديگه ندهن و بو
يىلىنگكه لزوم كورسه نكهن عامللهرنى ايتاح ايتكهندهن سوگ:

— ايشه بوتون بوللارى دوشولديكمز ايچيندير كه ملي اورغ
مرك بر قسيمي نوركچه اولاداق نثر ايشه كه قرار و يرك.
... بو سورته بوتون ياقين شرق بويونجه ايكننچي وطن ديه ييرله
ندن بو يىلكلهرجه غرقداشلاريمزء خطاب ايشهك امكانيني داخى
ئنده ايتش اولويوروز» ديدر و سوزيني:

«... اورغانمى كه نيشله نيك و اوگا يه گنى بر شكل و يير
هكله ملتوئك دوستلار دائر سيني داها فضل كه نيشله نيك و
قوتى بر قات داها آرتىرماق ائلمده ير.» جمله سيله يتيرمدد.
«قافقاسيا داغلي لارى» نك ايشه بو، ايشه سوگمو، 37 نچي
(مارن) سخسندم بر قاچا مهم و قىمتلى مقاله لهر بار.

«باش تورکستان» بو مسلکده ایشنگ بو یه کی آدیینی بول
سه وینجه لره فارسی آلوب اونی آقیشلار وه اوگا چین کونگول
موقبله ر یله بدر.
چاغانای

بهرلینده توقای کیجه سی

آبریل (نیسان) آینک 15 نده خلق شاعری عبدالله توقای
اولونیه 20 ییل تولو مناسیبه بهرلینده توقای نی ایسه و کیجه سی
پاسالدی. بهرلینده یاشاب تورخان ایدیله اوراللیلار، آذربایجانلی وه
تورکستانلیلار فاتاشمان بو ایسه و کیجه سی ایدیله اورال استقلال
حرکتی باشلوقی وه رفیقمر «یاگا ملی بول» باش محرردی عیاش
اسحاقی یکنک مرحوم شاعرنگ ترجمه حالی، ادبیاتداغی دولی،
خلقه قیلغان ادبی خدمتی حقه سوبله دیگی اوزون نطقه باشلا
ندی. بو مهم نطقنی دو قنور رشید رحمتی یکنک شاعرنگ اولومیر
ایسکه آلو مناسیبه سوبله دیگی چوقور تأثرانی وه مرحوم شاعر
شعرلرینده ن سایلار او قودینی ادبی پارچالار تعقیب ایتدی. اولدان
کیین جاشورنه مان خانم وه یکنکله رده ن عبارت بر غروب توقای
شعرلرینک بعضیلارینی، آن سوگدا شاعرنگ «وصیت» باشلقی بر
شعرینی، خور حالدا او قودیلار. توقای نی ایسه و کیجه سینک رسی
بولومی مرحوم شاعرنگ روحه فاتحه ایله تیریلدی.

تورکستاندا کوجلو بر نهفت فوارده سی

ساویت غازی تارینک خبر پروویکه کوره، نورکستانک تور
کهنه نستان قسمنداغی «نهفته داغ» معدنلرینده ن بو ییل 31 نچی
یانوردا پک قولنی نهفت (بیر مایی) فوتانی آبیلا باشلاغان. کوند
8 مینگ نوتا قانار بیر مایی فیشرنماقدا بولغان بو «نهفته داغ»
معدنلری اورنا آسیا نیمر بولنداغی «جبل» ایسانبوتدان 30
کیلومه ترو چاماسندا اوزاققدادیر.

Versamträgtlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 10
Druck: Süssendruckeri G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

«شورالار تورکهنه نستانی» نک شکایتی

جاشاشنی زایون، تاش دایات اوبا مطلوبات جمعیتی باشلوقی
آرلوف، بو اوباداشی مطلوبات دوکاتنده ایشله ب بورگن ایکی
تورکهنه تی هج سبسر ایشده ن چیقاریب، اورونلاریقا اوز قاریداتق
وه دوستلاری بولغان روسلارنی قویشدر. بوروسلار بر آغزهم بیرلی
ییل یلمه که نکللرینده ن قوتویرایفیه دوکایسکه اشیا آفاقا کیلیکهن
فوتخوزجی وه آیریم دهقانلار اوز مقصدلارینی آکلانا یلمه سی،
ایستکان نرسه لرینی ده ساتوب آلالمای بوش قایتوب کیتسه کده.
(«شورالار تورکهنه نستانی» 3، 2، 23 سانی)
درلدر.

آذربایجان تاریخی

آذربایجان ساویت حکومتی، آذربایجان تاریخی یازیلما سی
ایچین، حاضرلما باشلامشدر. یازیلماق تاریخ ایکی جلدده ن عبارت
اولوب، آذربایجانک ایسکی وه به کی دورلرینی احتوا ایدمه چک،
مارکسیست له ییشت بر مه تودله وه نوفول سنک کوروشی تاریختدان
عبارت اولاجاقدر. مکتبلریمیزده اوفونولاجاق بو «تاریخ نک» به کی
وغون (نسل) ایچین نه قانار شرولی اولاجاغه سوز بوقدر.
(«استقلال» 15 نیسان 1933 سان 32)

حفریات

آذربایجانک میل جولنده داشبورون استاسیونی یاندا بولونان
بر شهر آرخه تولوغلار طرفدان نیکشیریلمشدر. شهر وقبله
Cavun-Arh قانالی احاطه ایدوبوشن. حفریات جاضی 13 وه 14 نچی
عصره عائد جاقالار (سکه لدر) بولونمشدر. انقاص ایچدریسنده
10.000.000 ساغلام قالش توغلا بولوندیغی معلوم اولمشدر. کونکله
نه آفاده میک مه چایئوقک ادا ره سنده بر هیشت حفریانه دوام ایدمه
جه کدر. («استقلال» سان 32).